

УДК 17.022.2 + 17.026.4

КУЛЬТУРОТВОРЧА СУТНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОТИ

Ганна Герасимович

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: ancja@mail.ru*

Досліджено культуротворчу сутність людини, роль культури в житті особи. У культуротворчості, яка з походження і за глибинною суттю є адаптативною стратегією *Homo sapiens*, людина утверджується як особистість, що перетворює своє життя на буття-в-культурі. Розглянуто культуру як складний, багаторівневий, динамічний, людинотворчий феномен, що формується в межах суспільства. Розкрито значення людини як основного творця культури та її споживача, деякі аспекти взаємовпливу особи і культури. Проаналізовано теорії і концепції, розроблені в межах дотичних гуманітарних наук.

Ключові слова: культура, людина, культуротворення, афірмація, соціум, цінності.

Актуальність дослідження зумовлена потребою обґрунтувати з філософсько-культурологічного погляду важливість процесу культуротворення в сучасному суспільстві та визначити роль людини у творенні культури. Культуротворчий процес нині трансформується відповідно до особливостей новітньої інформаційної дійсності. Людина й далі – єдиний творець культури, проте формується нова, сучасна форма творчості. За таких обставин загострюється необхідність переосмислити зміст та варіативність дефініцій поняття культуротворчості, що їх активно використовують у сучасній філософсько-культурологічній літературі.

Окремих філософських досліджень з усебічним і системним аналізом культуротворчості як властивості і як процесу сьогодні бракує. Це поняття не просто належить до предметного поля сучасної філософії, а є однією з найважливіших – методологічно та світоглядно – дослідницьких проблем, оскільки спосіб трактування культуротворчого процесу може вплинути на картину світу. На початку ХХІ ст. понятійний апарат категорії “культуротворчість” формалізували й частково систематизували західно- та східноєвропейські дослідники культури. Методології досліджень культуротворчих процесів початку ХХІ ст. базуються на класичних філософських методах і теоріях. Щоб ґрунтовніше вивчити проблему, доцільно опрацювати розвідки українських і закордонних учених В. Леонтєвої, М. Бахтіна, Є. Режабека, Н. Хамітова, В. Стьопіна, В. Конєва, С. Кримського, В. Межуєва, Є. Бистрицького, О. Сушия та ін.

Мета статті – проаналізувати деякі механізми та вектори творення культури, а також особливості буття людини в культурі.

Головним предметом філософського пізнання в історії завжди була людина, її досліджували в різноманітних поєднаннях та відношеннях, як-от: людина-природа, людина-суспільство, людина-космос, людина-людина. Важливо зацентувати на культуротворчому аспекті, з’ясувати, як саме людина створює сприятливі умови для утвердження, розвитку тих чи інших культурних вартостей. Дослідження проблем

культуротворчості належить до галузі так званої “постнекласичної” філософії, яка поєднує предметні поля колись автономних філософської антропології та філософії культури і парадигмою якої є “афірма” (утвердження); у межах цієї парадигми формується синтетичний культурантропологічний підхід, який в умовах методологічного плюралізму забезпечує всебічність та цілісність дослідження.

Культурне життя індивіда й суспільства – динамічна система, що розвивається безупинно, як і культура загалом. Динаміка культурних вартостей на особистісному рівні має два найважливіші напрями. Перший – засвоєння та поширення культурних цінностей. Другий – роль особистості, видатного діяча мистецтва, харизматичного лідера, який згуртував навколо себе послідовників і є важливою творчою силою в історії світової культури. За античних часів культуру та історію вважали творінням “вибраних індивідуумів”, полководців, еліти суспільства, творчих особистостей – і аж ніяк не “людей маси”, тобто народу. Попри те, що роль має у культуротворенні не надто зауважували, народ таки впливав на формування культурних цінностей. Однак за різних історичних обставин натовп характеризували насамперед як руйнівну або пасивну силу, й аж ніяк не творчу [13, с. 74].

Завдяки перетворювальному впливові людини на світ виникає так звана друга природа, культура: предметний світ олюдненої природи [11, с. 123–124]. Будь-яка діяльність, практична чи теоретична, матеріальна чи духовна, окрім творчого аспекту, містить аспект функціонування, тобто засвоєння культури. Творення культури – екзистенційно-антропологічний фундамент культуротворчості як “культури, що живе”, триває, “як діяльності, що її сутнісно творить індивід, яка виводить його у справжнє буття напруженням свідомості, волі і відчуття” [1, с. 47–48]. Культуротворення – не лише привнесення у світ “принципової новизни”, а й підтримка наявного буття світу культури, а також особової структури людини. Культуротворення – спосіб зберегти особову ідентичність за допомогою засвоєння та трансформації культурних форм і оволодіння створеними раніше культурними смислами (інтеріоризація, відкриття їх “для себе”); це тотожний особовому саморозвитку процес перетворення власного життя на бутті-в-культурі. Буття людини та культури – є об’єктом дослідження, а культуротворчість – постає як процесуальне буття ціннісно-змістового універсуму – предмет онтології культури. Для чіткого визначення культуротворчості як категорії застосовують її формалізацію, що має принаймні два аспекти – явище (рефлексії культуротворчого процесу, форми, свободи, діалогу, діяльності, функції) та зміст цього явища, що найбільш повно, на нашу думку, розкриває культуротворче буття.

Ідентифікація людини, формування її самосвідомості стали центральними й головними чинниками буття, які визначають перебіг розвитку культуротворчих процесів. Глобальний перегляд соціокультурної ідентифікації людини завжди зумовлював зміну світогляду, системи цінностей, а як наслідок – і фундаментальні трансформації в розвитку людства, що й дає підстави говорити про зміну історичних епох і різних культурно-історичних традицій. Формування і розвиток людини як суб’єкта культуротворення відбувається через засвоєння соціально-культурних традицій, залучення до них у процесі соціалізації, виховання, освіти. Приєднуючись до соціально-культурної традиції, представники наступних поколінь долучаються до життя, світу предметів і відносин, світу символів, створених попередніми поколіннями. Традиція в культурі постає як тип відношення між послідовними

стадіями культурного розвитку, що принципово для збереження автентичності культурних цінностей та передавання їх нащадкам.

Людина як соціальна істота проходить кілька етапів соціалізації. Окреслимо два з них. На першому особистісному етапі становлення – етапі сімейної соціальної спільності – формується стрижень особистості, закладаються первинні ціннісні орієнтації людини. Роль сім'ї в культуротворчості сьогодні вивчено невмотивовано мало. Українські науковці зі сфери педагогіки, зокрема С. Карпенчук, А. Коваль, І. Зверева, І. Бех, В. Леонтєва, досліджують вплив сім'ї на розвиток культурної особистості, її духовного зростання та культурного самоствердження в суспільстві [3, с. 36–38]. На думку вчених, родина є універсальною формою зародження та організації культурного життя. У міру становлення й розвитку культурології як самостійної науки з'являються нові можливості розглядати сім'ю як культурне явище, в рамках якого людина творить соціальні взаємини з іншими, і в цьому процесі, за умов сприятливого культурного середовища, стає власне людиною.

Другий культуротворчий етап – рід: група кровних родичів, що пізніше об'єднується в плем'я. Культура і побут племен – скарбниця культурних традицій; згодом плем'я розростається в народність, далі – у націю. Людина творить культуру, перебуваючи у відповідному середовищі, маючи власний соціальний статус. До культуротворчого процесу особа приєднується не як ізольований від історії суспільного розвитку індивід, а з історично набутими і сформованими природою характеристиками. Трансформуючись відповідно до соціально-історичних обставин, у яких реалізується життєдіяльність і культуротворення, пристосовуючись до них, ці характеристики зумовлюють особливості й спрямованість культуротворчого процесу і стають надбанням світової історії.

У своєму визначенні культури видатний німецький філософ і теолог Альберт Швайцер підкреслює вагому роль людини в культурі: “Культура – сукупність прогресу людини і людства у всіх сферах і напрямках за умови, що цей процес слугує духовному вдосконаленню індивіда як прогресу прогресів” [12, с. 10]. Звідси випливає, що культурі властива подвійна сутність: це природна та духовна діяльність людини як істоти творчої і такої, що “відчуває”. Людина підпорядковує собі природу в міру свого саморозвитку, духовного і соціального. Істина, як зазначає вчений-філософ і дипломат, академік НАН Л. Губерський, – в іншій площині: усі соціально значущі культуротворчі дії в суспільстві здійснював народ під проводом видатних особистостей [4, с. 81]. У практиці світової історії і народ, і особистість – справжні творці культури і неподільна рушійна сила культуротворчого та суспільно-історичного прогресу. Отже, свобода культуротворення людини – не абсолютна, вона історично, соціально, природно зумовлена, але водночас відносна.

Російський учений А. Арнольдов визначив людину як *homo-eges* – людину дії і творця культури. Культура, за Арнольдовим, – незамінний і невід'ємний супутник прогресу людства, цивілізованості. Завдяки культурі особа реалізує загальнолюдську місію, готова сприймати добро, вивільняє свою духовну енергію [2, с. 36]. Арнольдов також розглядає культуру на мікрорівні – на рівні особистості. Функція культури в цьому разі – інтегративна: особистість стає членом суспільства і водночас завдяки культурі долучається до суспільного життя як активний творець, а не пасивний елемент суспільства, який діє за правилами. Кандидат філософських наук, дослідниця В. Леонтєва поняттям “культуротворення” означає “...систему культури в її живій

буттєвій цілісності, розуміючи буттєву цілісність як осмислений процес буття людського суспільства й індивіда в історії, як єдність культурної діяльності соціуму та індивідуального буття – буття-в-культурі” [5, с. 138].

Поза суспільством і людиною культура не мала б шансів виникнути і самостійно розвиватися. В. Леонтьєва досліджує в монографії феномен культуротворчої сутності людини, як творчого процесу втілення фундаментальної властивості, що закладає онтологію “специфічно людської” можливості осмислення картини світу й утвердження самої себе в ньому. Авторка реалізує запропоновану нову постнекласичну форму філософської рефлексії – культурантропологічний синтез, за допомогою якого описує культуротворчі процеси крізь призму генетичних умов індивідуальної афірмації та системних соціокультурних трансформацій у сучасному суспільстві [6]. У монографії проаналізовано культуротворчі процеси в українській та європейській філософській традиції. “Культуротворчість – реалізований у виконанні людини процес креації та буття культури, її збереження і вдосконалення; це продукування культурних явищ, кожне з яких – конкретна єдність культурних смислів, які виявляють себе через афірмацію (тобто утвердження) і культурні форми” [6, с. 44]. Сучасність дослідниця окреслює як “постсучасність”, що її нерідко класифікують як переломну епоху. “Саме культуру оцінюють як свідому творчу діяльність людини, що призводить до усвідомлення людського світу, світу смислів та цінностей” [6, с. 6].

Сприймаючи культурні цінності й перетворюючи їх на особисте надбання, людина творить нові смисли культури, оживлюючи пасивні, протилежні творчості ціннісні досягнення попередніх поколінь. Культурні цінності в кожному поколінні, на думку філософа Г. Тульчинського, частково “вимирають, щоб ожити в наступних сприйняттях індивідуальним духом” [10, с. 17–35]. Дослідник О. Суший вважає, що людина повною мірою може реалізуватися як культурна істота лише в тому разі, якщо спроможна зробити внесок у процес безперервного розвитку культури [9, с. 88–91]. Отже, на культуротворення впливає чимало чинників, а формування культури – складний, гнучкий у часі і за формою процес. Зі свого боку, культура, як явище динамічне й системне, має власну інерцію руху, з амплітудами коливання та змінами смислів.

Сучасні дослідники культури та антропологи пов’язують культурне оновлення суспільства з науково-технічним прогресом і стрімким розвитком науки у ХХ – на початку ХХІ ст., що як частина культурного руху значною мірою задає темп. Однак зворотним аспектом прогресу може виявитися масова культура, яка до певної міри, на думку іспанського філософа Хосе Ортеги-і-Гасета, є “темним боком” культури як загального поняття. У книзі “Повстання мас” філософ протиставив культуру еліти як творця духовних цінностей і культуру мас як споживача культури [13, с. 139]. Дослідник обґрунтовує, що масова культура виникла внаслідок “захоплення” масами суспільної влади в інтелектуальному, етичному й економічному аспектах. Масова культура, що є активним рушієм культуротворчого процесу сучасності, змінює руслу культуротворення.

Науково-технічний прогрес відіграє сьогодні важливу життєву функцію, проте поступово зумовлює переоцінення культурних традиційних цінностей і творить на цьому ґрунті соціальні колізії. Стрімко розвиваючись, наука спонукає людство до поступу. На противагу їй, культура теж розвивається – можливо, менш динамічно в

умовах нових процесів. Культурі властиве збагачування, проте сьогодні цей процес – ніби “перевантаження” для культури. Істини культури набули утилітарного призначення. Вони мають сенс і люди сприймають їх лише тоді, коли ці істини стають частиною життєдіяльності, сприяють задоволенню якихось потреб.

Надто стрімка зміна темпу життя неминуче впливає нині на культуротворення. Важлива проблема, що виникає у взаєминах людини і культури, – те, що сучасна людина дедалі менше відчуває себе творцем культури, не усвідомлює повною мірою своєї ролі в процесах культуротворчості. Культура не виникає сама, її творить людина. Звісно, процеси, які продукувала група людей, помітніші, але водночас група – ніщо без діяльності конкретної людини. Культуротворчість відновлює і розвиває людський дух, який заперечує сучасна цивілізація. Тому творення культури відбувається в постійній боротьбі з цивілізаційними процесами, які прагнуть приручити людину, зробити її іграшкою в руках тих сил, передусім новітніх технологій, чия сутність не пов’язана з метою, завданнями і сенсом людського життя. Сьогодні, в умовах масової комп’ютеризації та в часі віртуального спілкування, народжується щось на зразок “віртуального культурного героя” – творіння масового споживача. Саме так виникають нові культурні утворення в мистецтві, музиці, кіно, які широко доступні великій аудиторії, тобто масовому споживачеві культури, через мережу “Інтернет”. Можна припустити, що особистість у цих нелегких умовах, враховуючи її природне начало, змінює світоглядні орієнтири.

Науково-технічний прогрес відбився також на стилі мислення та життя індивіда й усієї спільноти: значна кількість інформації, збільшення можливостей, прав і свобод людини, інновації в медицині, науці, техніці, спроби тиражування культурної інформації та надбань – усе це неодмінно вплинуло на буття людини в культурі сучасності та наших попередників як свідків початку глобального технічного процесу. Вплив культурної епохи кінця ХХ – початку ХХІ ст. на культуру загалом є чимало в різних виявах. Деякі дослідники вважають, що культуротворення як процес, який тривав віками ще від початку існування людства, нині абсолютно не відповідає загальним усталеним уявленням про творення і передавання важливої, цінної, з культурного погляду, інформації і її належне використання. Зокрема, доктор філософських наук Е. Режабек та історик А. Шаф у своїх дослідженнях динаміки культури в сучасному глобалізованому світі говорять про негативні та позитивні аспекти інформаційно-комп’ютерної революції та техногенного поступу людства [7, с. 203]. Позитивним результатом Е. Режабек убачає зближення культур через інтернаціональні комп’ютерні мережі, загальний доступ до інформації та ін. «В інформаційному суспільстві формуються нові структури споживання, в яких збільшується частина послуг із забезпечення духовного розвитку особистості. (...) Інформаційно-комп’ютерна революція дає змогу максимально зменшити рутинну працю й видозмінити (активізувати) працю творчу» [7, с. 203]. Серед негативних аспектів автор виокремлює зміну культурних орієнтирів людини щодо творчості, негативний вплив ЗМІ та комп’ютерних технологій на спосіб життя і світогляд людини культурної. Людство в епоху сучасної цивілізації зазнає змін: відбувається очевидне пришвидшення науково-технічного прогресу на тлі унормованого існування людини. Сучасна постіндустріальна культура створює чимало нагод для маніпуляції свідомістю та життям людства, і людина втрачає можливості раціонально осмислювати своє буття в культурі. Тому, на думку професора В. Стьопіна,

пришвидшений розвиток цивілізації ускладнює проблему соціалізації та формування свідомої культурної особистості [8, с. 31].

Культура як багаторівневий феномен – творіння людського роду. З часом людина вже не може виокремити себе з культури, а навпаки, намагається визначити роль і цінність її в повсякденності. Також культура – вагомий чинник у процесі людинотворчості, формуванні духовного світу особистості, основа світоглядних засад особи і суспільства загалом. У процесі культуротворення людина відновлює і розвиває свій дух, що сучасна цивілізація не завжди оцінює схвально. Тому культуротворчість відбувається в постійній боротьбі з цивілізаційними процесами, які прагнуть приручити людину, зробити її сліпою іграшкою в руках тих сил, чия сутність не пов'язана з цілями, завданнями і сенсом людського життя. Сучасна людина перебуває в дезінтегрованій системі координат, існує між культурою і цивілізацією, тому риси “культурної людини” кінця ХХ ст. відображають цю подвійність: толерантність (терпимість), професіоналізм, здатність до духовного саморозвитку і самовдосконалення. Зміни в процесах культуротворчості, зумовлені новими інформаційними технологіями, амбівалентні: з одного боку – поява додаткових можливостей для розвитку культуротворчої здатності, з іншого – суттєво змінюється “якість” культуротворчої свободи; процес творення культури трансформується відповідно до особливостей інформаційної дійсності, що уможливило перетворення буття-в-культурі на нову онтологічну реальність. Отже, культуротворчість і далі є адаптативною стратегією, створюючи умови для продовження людської історії як “зрозумілого буття” у кризових станах культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Александрова А.* Отчуждение как форма развития культуры. К.: Самвотас, 1996.
2. *Арнольд А.* Человек и мир культуры: введение в культурологию. М.: Изд-во МГИК, 1992.
3. *Бех І.* Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології // Педагогіка і психологія, 1999, №3. С. 5–14.
4. *Губерський Л.* Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світогляд. аналіз. К.: Знання України, 2002.
5. *Леонтьєва В.* Образование как феномен культуротворчества. М.: Рост, 1995.
6. *Леонтьєва В.* Культуротворческий процесс: основания и начала. Х.: Б.и., 2003.
7. *Режабек Е.* Постиндустриальные общественные сдвиги в континууме культуры и их социальные предпосылки // Очерки сравнительной культурологии. Ростов-на-Дону: изд-во Рост. госуниверситет, 1993, Вып. 1. С. 203–205.
8. *Степин В.* Теоретическое знание. М.: Прогресс-Традиция, 2000.
9. *Суший О.* Культур філософські принципи творчої діяльності людини // Філософська думка, 2006, № 3. С. 88–91.
10. *Тульчинський Г.* О природе свободы // Вопр. философии, 2006, № 4. С. 17–35.
11. *Фихте И.* Сочинения. Работы 1792–1801. Москва, Б.и., 1995.
12. *Швейцер А.* Культура и этика. М.: Прогресс, 1973.
13. *Хосе Ортега-і-Гассет.* Вибрані твори. К.: Основи, 1994.

ESSENCE OF HUMAN AS SOCIAL CREATURE IN CULTURE CREATION**Hanna Gerasymovych**

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str, 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: ancja@mail.ru*

Role of human possibility in creation of culture is researched, role of culture in human life. In culture creation, which is deep essence adaptive strategy of Homo Sapiens, man asserts himself as personality and turns his life into being-in-culture. The object of our attention to this problem is human life in culture and their co-operation. Culture is examined as difficult, multilevel, dynamic, man-creational phenomena, which has been formed in limits of society. Through our cultural research we turn to different theories and conceptions which were created in scopes of touching humanities, because culture goes through all human life and man is a subject of culture and object of cultural influence.

Key words: culture, human, culture creation, affirmation, social wealth, values.

КУЛЬТУРОТВОРЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА КАК СОЦИАЛЬНОГО СУЩЕСТВА**Анна Герасимович**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: ancja@mail.ru*

Исследовано культуротворческую сущность человека, роль культуры в жизни человека. В культуротворчести, которая по происхождению и глубинной сути является адаптивной стратегией Homo Sapiens, человек утверждает себя как личность, которая превращает свою жизнь на бытие-в-культуре. Рассмотрена культура как сложный, многоуровневый, динамический, человекотворческий феномен, который формируется в пределах общества. Раскрыто значение человека как основного творца культуры и ее потребителя, некоторые аспекты взаимовлияния человека и культуры. Проанализированы теории и концепции, разработанные в пределах касательных гуманитарных наук.

Ключевые слова: культура, человек, культуротворчество, аффирмация, социум, ценности.

Стаття надійшла до редколегії 23.02.2010

Прийнята до друку 07.05.2010